

Стварэнне дзецьмі дашкольнага ўзросту самастойных мастацкіх прац, экскурсіі, выставы, святы

Вывучэння мастацтва беларускай народнай цацкі ў дзіцячым садзе завяршаецца **трэцім этапам**, які можна назваць **творчым. нацэленым на непасрэднае праяўленне творчай актыўнасці выхаванцаў**. На гэтым этапе дзяцей неабходна заахвочваць да выбару адпаведных варыянтаў у ходзе творчага працэсу, забяспечыць іх самастойнасць ва ўвасабленні мастацкай задумы.

Трэці этап складаецца з заняткаў, накіраваных на стварэнне самастойных мастацкіх работ (тыпу: «Як Зюзя падарункі раздаваў», «Калядкі», «Гуканне вясны», «Жавароначкі прыляцелі», «Купалле», «Міхайлаў дзень», «У гасцях у майстроў-цапачнікаў», «Казка пра народную цацку»), і правядзення Свята беларускай народнай цацкі.

Прывядзем прыклад розных формаў арганізацыі дзетак па развіцці іх творчых здольнасцей як ў рэгламентаванай, так і ў нерэгламентаванай дзейнасці адносна адукацыйнай вобласці “Мастацтва”.

Пры знаёмстве з навакольным светам, дзеці спрабуюць адлюстравіць свае ўражанні ў розных відах дзейнасці, у тым ліку і ў **лепцы**, якая носіць пераўтваральны і стваральны характар. Даследчыкі (Р. Г. Казакова, Н. П. Сакуліна, Н. Б. Халезава, А. Я. Флёрына і інш) сцвярджаюць, што ў дзіцячай лепцы ёсць актыўны мастацка-творчы пачатак, носьбітам і паказчыкам якога з’яўляецца выразны вобраз. Дзіця чароўную сілу мастацтва імкнецца выказаць ва ўласным «творчым прадукце» праз лепку. Пры гэтым яно раскрывае сябе, спасцігае ўласныя магчымасці.

У працэсе самастойнай лепкі беларускіх народных цацак дзеці маюць магчымасць рэалізаваць сваю творчасць і фантазію. Задача педагога, у дадзеным выпадку, прапанаваць найбольш даступныя сродкі і матэрыялы, для дасягнення станоўчага выніку, а таксама нябачна падштурхнуць развіццё творчасці. Галоўным момантам тут будзе выступаць зацікаўленасць

выхаванцаў. Дзіця, задаволенае атрыманым вынікам, імкнецца зноў і зноў праявіць сябе, паказаць свае здольнасці.

У працэсе стварэння самастойнага вобраза па матывах народнай цацкі дзеці імкнуцца перадаваць яе характэрныя прыкметы, выразна, правільна адлюстроўваць яе аб'ёмную форму, дакладней выконваць прапорцыі, трывала змацоўваць часткі цацкі, выцягваць дробныя часткі з асноўнага кавалка гліны. Яны самастойна вызначаюць змест лепкі, перадаюць у працэсе стварэння вобраза палажэнні постаці, суадносіны па велічыні, форме.

Неабходна адзначыць, што для выразнай лепкі цацак жывёл і птушак дзецям трэба ведаць іх звычкі, змяненні, якія адбываюцца ў палажэнні і форме частак тулава ў залежнасці ад руху. З гэтай нагоды у працэсе назіранняў, разглядавання ілюстрацый педагог накіроўвае увагу дзяцей на тое, як выцягнуў пеўнік шыю і падняў галаву падчас спеваў, як выглядае галава ў курыцы, якая п'е ваду. Усе гэтыя веды павінны дапамагчы дзецям падчас лепкі зрабіць вобраз выразным.

Для лепшага азнаямлення дзяцей з народнай цацкай праводзяцца дыдактычныя гульні: «Крама цацак» (дзе дзіця адгадвае цацку па апісанні іншых дзяцей) або «Знайдзі беларускую народную цацку» (з мноства цацак, выстаўленых на сталае, дзеці адбіраюць толькі тыя, якія патрэбныя для выставы).

У працэсе самастойнага стварэння вобраза беларускай народнай цацкі з гліны дзеці самастойна плануюць сваю працу, адбіраюць неабходныя спосабы лепкі. Педагог толькі назірае за працэсам лепкі, і, калі трэба, задае выхаванцам пытанні, дае парад. Напрыклад, прапануе ўспомніць, якой таўшчыні ногі ў коніка, падумаць ці такой даўжыні дзюба ў пеўніка. Пытанні педагог накіроўвае дзяцей на правільную выяву характэрнай і выразнай формы і дынамікі ствараемага вобраза. Напрыклад, ён звяртаецца да дзіцяці і прапануе: «Прыпомні, як выглядае ў пеўніка шыя і галава, калі ён спявае? Задача педагога — зразумець задуму дзіцяці і дапамагчы яму, калі

гэта неабходна, у яе ажыццяўленні. Важна, каб дзеці з мноства магчымых спосабаў лепкі навучыліся выбіраць найбольш эфектыўны, які дазволіць стварыць выразны вобраз. Так, баранчыка або коніка можна вылепіць спосабам выцягвання з цэлага кавалка гліны або з асобных частак. Лепка з асобных частак больш працяглая і ў выніку дзіцячага выканання дае ў асноўным статычны вобраз, а з цэлага кавалка дае магчымасць адразу намеціць асноўныя дэталі, усталяваць іх у патрэбным становішчы. Цяжкасць выцягвання формы з цэлага кавалка для дзіцяці складаецца ў тым, што трэба на вока вызначыць колькасць гліны для той ці іншай часткі.

Для творчага ўвасаблення вобраза ў лепцы педагог напярэдадні чытае дзецям цікавыя апавяданні, казкі, вершы, у якіх ярка раскрываецца той ці іншы вобраз. Часам выкарыстоўваюцца загадкі, але трэба падабраць тэксты так, каб апісанне прадмета больш тычылася пералічэння частак формы, памераў, дзеянняў

Калі лепка – калектыўная, то дзяцей падзяляюць на групы і кожнай даецца заданне. У канцы заняткаў усе абмяркоўваюць вылепленыя фігуркі, параўноўваюць іх з тымі, што калісь недзе бачылі.

У працэсе арганізацыі заняткаў па самастойнай лепцы народных цацак дзецямі педагог надае ўвагу стварэнню творчай атмасферы; матывацыі дзяцей да самастойнай працы.

Пад час лепкі ён звяртае ўвагу дзетак на беларускія народныя цацкі, вырабленыя народнымі майстрамі; прапаноўвае выхаванцам самастойна выяпіць цацкі з гліны; просіць падказаць, якімі спосабамі лепш вылепіць з гліны коніка, птушку, баранчыка і інш. Калі трэба, педагог дае парад у дачыненні да ўстаноўкі фігуры, выявы формы, прапарцый.

Работа па далучэнні дзяцей да культурнай народнай традыцыі, развіцці іх творчасці можа мець наступную схему: экскурсія ў майстэрню майстра, лепка цацак рознымі спосабамі, лепка цацак у народным стылі.

Экскурсія ў майстэрню майстра

Мэта: пазнаёміць дзяцей з працай ганчара. Замацоўваць их веды аб уласцівасцях гліны і разнастайнасці прадметаў побыту, якія з яе вырабляюцца. Выхоўваць у выхаванцаў мастацкі густ, любоў і цікавасць да народнай творчасці, павагу да працы народных майстроў; развіваць імкненне да сумеснай дзейнасці.

Матэрыял: вырабы народных промыслаў, ганчарны круг, гліна.

Ход

Педагог звяртае ўвагу дзяцей на кавалак гліны і прапануе расказаць, што яны ведаюць пра гліну.

Задае пытанні:

- Адкуль бяруць гліну?
- Што з яе робяць?
- У якіх народных промыслах выкарыстоўваецца гліна?

Педагог.

У Беларусі здаўна выкарыстоўвалася гліна для вырабу посуду. Майстры выраблялі такія посуд, што нават самая простая ежа ў ім здавалася смачнай, а простая вада з калодзежа становілася чароўнай жывой вадой. А калі заставаліся невялікія кавалачкі гліны, то з іх майстры выраблялі цацкі.

Керамічны посуд і цацкі вырабляліся ў ганчарных майстэрнях.

- Як вы думаеце, адкуль такая назва – ганчарная майстэрня?

Педагог.

Правільна, ёсць такая старажытная прафесія – ганчар, рамеснік, які робіць гліняны посуд (слайды з адлюстраваннем ганчара, які працуе за ганчарным кругам).

- А вы хацелі б пабываць у ганчарнай майстэрні і паглядзець, як працуе ганчар?

Педагог дэманструе слайды са сцэнкамі ў ганчарнай майстэрні. Паказ слайдаў суправаджаецца расказам педагога пра працу ганчара.

- Гэта ганчарны круг. Як вы думаеце, чаму ён так называецца?

Для таго, выляпіць посуд або цацку неабходна спачатку гліну добра вымесіць, каб у гліне не засталася бурбалак паветра, каб атрымалася аднастайная, прыдатная для працы маса. Потым гліняны шар ганчар змяшчае ў цэнтр. Верціцца кола, якое ён прытрымвае сагнутымі далонямі. Нагой ён націскае на педаль, каб круцілася кола і ўціскаецца вялікімі пальцамі ў сярэдзіну глінянага шара, паступова фармуе кольца з тоўстымі сценамі. Далей гэтыя кольца выцягваюцца паміж вялікім і астатнімі пальцамі рукі, атрымліваецца цыліндр. І ўжо гэтаму цыліндру ганчар надае тую форму, якую захоча.

- Паглядзіце на гэты гаршчок і патрымайце ў руках.

- Як вы думаеце, дзеткі, ці можна выкарыстоўваць такі гаршчочак адразу? Так, ён ужо не мяккі і не змяняе форму.

- Для таго, каб гаршчочак стаў трывалым трэба абпаліць яго, нагрэць і вытрымаць пры высокай тэмпературы у спецыяльнай печцы. Так, як паказана на гэтым слайдзе. Тэмпература ўнутры печы вельмі высокая. Каб памясціць туды гаршчочак ёсць спецыяльны інструмент – вілачнік.

Вырабы з гліны нават пры вельмі высокіх тэмпературах не плаваюцца, добра трымаюць цяпло.

А ці ведаеце вы, што гліна валодае яшчэ адной незвычайнай уласцівасцю. Здаўна людзі прымецілі, што вырабы з гліны могуць выдаваць прыгожыя музычныя гукі.

З гліны рабілі свістулькі, званочкі, жалейкі. З яе робяць розныя сувеніры. Паглядзіце колькі іх ў майстэрні ганчара. Ёсць тут і шмат цацак (паказвае слайды). Спадабалася вам у майстэрні ганчара? Ганчар на памяць падарыў гліну, каб вы маглі папрацаваць з ёй, і вылепіць, якую-небудзь цацку. Я прапаную вам адчуць сябе сапраўднымі ганчарамі і вылепіць любую цацку.

Гутарка пра працу майстра драўляных скульптур

Мэта: пазнаёміць дзяцей з працай майстра драўляных скульптур. Выхоўваць павагу да працы народных майстроў, цікавасць да народных промыслаў.

Матэрыял: малюнкi драўляных скульптур. Слайды. Лісты паперы. Фламастары.

Ход заняткаў

Педагог.

Дзеці вы ведаеце шмат прафесій. Назавіце прафесіі сваіх бацькоў.

Кожны чалавек у жыцці знаходзіць для сябе занятак па душы. Хтосьці захапляецца жывапісам, хтосьці музыкай.

А вось лідчанін Іван Мікулка на працягу дваццаці трох гадоў ўдасканалвае навыкі працы над драўлянай скульптурай.

- Ці бачылі вы драўляныя скульптуры?
- Якія драўляныя скульптуры вы бачылі?
- Кажуць, што драўляная скульптура захоўвае ў сабе цяпло рук майстра,

Майстар, Іван Мікулка з г. Ліды ўсе свае драўляныя фігуры робіць з суцэльных кавалкаў асіны або дуба. Праца над фігурай праходзіць у некалькі этапаў. На першым ён вырашае, што менавіта хоча зрабіць. Потым стварае эскізы. Потым на падставе гэтага эскіза робіцца мадэль з гліны або пластыліну. Але сапраўднае чараўніцтва адбываецца, калі ў руках майстра нараджаецца драўляная скульптура. Для яе стварэння ў ход ідзе самы розны інструмент. Гэта галоўным чынам стамескі, рашпілі, напільнікі, усякага роду разцы - плоскія, паўкруглыя, авальныя, вуглавыя, у выглядзе гаплікаў. Многія носяць своеасаблівыя назвы: ЭСМА, клюкарзы, ціразікі, чаканы.

Кожны інструмент адыгрывае сваю важную ролю ў стварэнні новага шэдэўра.

У дрэве майстар ўвасабляе самыя дзіўныя і фантастычныя вобразы.

У калекцыі Івана Мікулкі ёсць жывёлы і казачныя персанажы: Алёнушка, а таксама дзед і бабка з казкі Аляксандра Пушкіна "Залатая рыбка". Для музея мёду ён зрабіў фігуркі пчаляра, мядзведзяў, пугача і рысі.

Паглядзіце на гэтыя фігуркі (слайды), апішыце іх.

Таксама Іван Мікулка захоплена працуе над праектам для Нацыянальнага парка Рэспублікі Беларусь "Белавежская пушча". У казачным маёнтку Дзеда Мароза дзякуючы лідскаму майстру новымі скульптурамі папоўнілася аляя знакаў ўсходняга календара.

Фігуркі труса, пацука, быка, сабакі, тыгра і дракона знайшлі сваё месца ў рэзідэнцыі.

Але асабліва працаёмкай стала праца над скульптурай лася. Трохметровы гігант, вага якога каля 700 кілаграмаў, дастаўляўся ў Нацыянальны парк па частках. Ён ужо стаіць запрэжаны ў сані і рыхтуецца разам з Дзедам развозіць дзецям падарункі.

У кожную драўляную скульптуру майстар ўклаў энергію і сілу сваёй душы, а таксама часцінку шчодрай і ветлівай беларускай зямлі.

Давайце дапаможам майстру: прыдумаем і намалюем эскізы драўляных фігур казачных герояў, каб потым майстар змог іх выразаць з дрэва.

Вясёлы кірмаш ў Івянцы

Мэта:развіваць цікавасць да народнага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Спрыяць развіццю эстэтычнага густу, фарміраванню ўспрымання прыгожага. Выхоўваць цікавасць да побыту звычаяў Беларусі.

Матэрыял: вырабы народна-прыкладнога мастацтва.

Ход заняткаў

Педагог .

- Дзеці, чуеце, хтосьці грукае ў дзверы. Я пайду, пагляджу. Ды гэта ж Дзед -барадзед!

Дзед –барадзед.

- Добры дзень, дзеці, я прыйшоў да вас у госці, каб запрасіць на кірмаш.
- А вы ведаеце, што такое кірмаш?

Дзед-барадзед.

- Сонца яркае ўстае.

На кірмаш народ ідзе.

А на кірмашы тавары:

Гаршкі, гарлачы, спарышы,самавары.

Цацкі саламяныя і гліняныя.

- Пойдзем, дзеткі. на кірмаш, на людзей паглядзім, ды сябе пакажам.
- Мы падышлі да латка, дзе прадаюць посуд і цацкі.

У Івянцы кераміка са ўсёй краіны.

- А вось гэта, чыя гэта кераміка?

- Так, гэта Івянецкая кераміка.

- Давайце паглядзім на Івянецкі посуд. Гэта гаршкі, збанкі, гладышы, слоікі, спарышы, міскі, цёрлы, глянкі і абавязкова – дзіцячыя цацкі-свістулькі (прадметы побыту або слайды). Практычна ўсе вырабы глазураваныя. Форма ва ўсіх вырабаў дасканалая. Дэкор сціплы, але выразны карычневага або белага колеру пад празрыстай палівай. Асаблівай разнастайнасцю аздаблення вызначаюцца талеркі і міскі. Івянецкая кераміка вызначаецца сваёй фляндроўкай, што шырокімі гладкімі і хвалістымі паясамі ўпрыгожыла традыцыйныя формы посуду. Фляндраваная кераміка гэта – унікальныя творы народнага мастацтва, своеасаблівы мясцовы “брэнд”, якога няма больш нідзе.

- А гэта Пружанская кераміка.

Ганчарныя вырабы майстроў з г. Пружаны. Тут выраблялі чорнаглянцаваны посуд традыцыйнага асартыменту: гаршкі і слаі з накрыўкамі, збанкі, макатры, спарышы, міскі, талеркі, патэльні, кубкі і інш. Вырабы вызначаюцца буйнымі формамі з выразным чляннем аб'ёмаў, у аснове якіх шар, цыліндр, конус. Формы посуду падкрэслены глянцаваным дэкорам у выглядзе вертыкальных і косых палос, рабінчай сеткі, завіткаў, елачкі і інш. характар размяшчэння дэкору падпарадкоўваецца члянню форм вырабаў: тулава збанкоў і глянкоў аздабляецца рабінчай сеткай, гарлавіны – вертыкальнымі палоскамі ці суцэльным глянцаваннем. Цяпер ужо гэты промысел не існуе.

- Вось прыгожыя званочки.

- А гэта цацкі-свістулькі .

Дзед-барадзед. Вось і у мяне ёсць цацкі свістулькі. Зараз паспрабуем пасвістаць.

Дзед-барадзед: А яшчэ -- сюрпрыз. Давайце заглянем у мастэрню майстра і распішам гэты посуд і птушак-свістулёк з гліны. Пабудзем крыху мастакамі. Выбірайце вырабы і цацкі, якія вам падабаюцца, падумайце, якім узорам вы іх ўпрыгожыце, якія фарбы возьмеце, каб яны спалучаліся (пад беларускую народную музыку распісваюць ўзоры).

Састаўленне апавядання з вопыту на тэму «Што мне больш за ўсё спадабалася ў майстэрні майстра?»

Мэта: працягваць вучыць дзяцей складаць невялікія апавяданні аб наведванні майстэрні майстра, замацаваць назвы прафесій. Працягваць працу над выразнасцю мовы; вучыць выразна вымаўляць словы і фразы.

Матэрыял: малюнкi прафесій, народных вырабаў

Ход.

Педагог.

Дзеткі, ва ўсіх дарослых ЁСЦЬ ПРАФЕСІЯ.

ШТО ТАКОЕ ПРАФЕСІЯ? (ПРАЦА, справа якой займаецца чалавек.)

Навошта патрэбны ПРАФЕСІІ?

Што б было, калі б не было, напрыклад, будаўніка?

Што б было, калі б не было, лекараў?

Што б было, калі б не было, настаўнікаў?

Што б было, калі б не было, хлебаробаў?

Што б было, калі б не было, пажарнікаў?

Што б было, калі б не было, музыкаў?

Не так даўно мы звамі наведвалі майсэрню народнага майстра. Што было б калі б не было майстроў.

Раскажыце, пра наведванне майстэрні. Спачатку раскажыце у якой майстэрні вы былі. Што вырабляе народны майстар. Якая паслядоўнасць стварэння вырабу. Колькі часу працуе майстар на вырабам. Што атрымліваецца у выніку яго працы. Што нясе яго праца людзям.

Майстар стварыў шмат эскізаў сваіх вырабаў, а няўмейка іх пераблытаў. Давайце дапаможам майстру іх сабраць. Назавіце, якія вырабы народнага майстра адлюстраваны і назавем іх.

Лепка цацак-свістулёк

Дэманстрацыя цацак-свістулёк. Размова. Разглядванне – гульня. Алгарытм выканання свістулёк. Ужыванне алгарытму ў лепцы цацак-свістулёк: птушачка, сава і г.д. Самастойная праца. Аналіз выкананых работ.

Лепка птушак

па тыпу беларускіх майстроў(рознымі спосабамі)

Гутарка-паказ (размова пра вырабы), Дэманстрацыя ілюстрацый народных цацак беларускіх майстроў. Асаблівасці лепкі вырабаў. Алгарытм выканання птушак. Самастойная распрацоўка эскіза для лепкі птушкі. Лепка птушкі рознага выразнага вобраза. Ўпрыгожванне птушкі адмысловымі дэталямі на галаве, шыі, крылах, спіне. Самастойная праца. Выстава-конкурс.

Лепка цацак у народным стылі

Гутарка аб народных промыслах. Самастойная распрацоўка эскізаў цацак у народным стылі. Лепка цацак па тыпу беларускіх майстроў. Стварэнне уласных цацак, праяўленне творчасці. Выстава народных цацак. Самастойная праца. Аналіз выставачных работ.

Творчы этап уключае і навучанне дзяцей **расказванню пра народную цацку**. Методыка развіцця апісальнага маўлення дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту сродкамі беларускай народнай цацкі ўключае тры узаемазвязаных этапы: **кагнітыўна-інфармацыйны, сітуацыйна-творчы, праектыўна-творчы** (С. Ласунова).

Маўленчая дзейнасць выхаванцаў старэйшай групы на **кагнітыўна-інфармацыйным этапе** прадугледжвае ўзбагачэнне і ўдакладненне ведаў пра беларускую народную цацку, навучанне такім разнавіднасцям апісання як **апісанне-каментаванне, апісанне-канатацыя, апісанне-мадэляванне, апісанне-ілюстраванне**.

На наступных этапах методыкі – **сітуацыйна-творчым і праектыўна-творчым** адбываецца навучанне дзяцей такім разнавіднасцям апісання, як **апісанні-камбінаванні і апісанні-варыяцыі**.

Наступная частка методыкі прадугледжвае фарміраванне ў дзяцей уменняў складаць творчыя апавяданні. Пры гэтым новы вобраз цацкі ствараецца шляхам далейшага пераўтварэння ўжо набытага дзіцем вопыту знаёмства з народнай цацкай і народнай творчасцю ў цэлым. Эфектыўнай з'яўляецца сістэма "кадзіравання" тэкстаў-апісанняў у выглядзе шэрагу задач, прадстаўленых у пэўнай паслядоўнасці.

Так, у працы па фарміраванні творчых разнавіднасцяў апісальных тэкстаў пачатковы этап – "кадзіроўка" апавядання-апісання прадугледжвае вызначэнне дзіцем-апавядальнікам на аснове ўласных эмацыянальных уражанняў ўяўнага вобразу той або іншай цацкі.

Наступны этап "кадзіроўкі" зместу апісальна-творчага сказа дзіцяці абумоўліваецца разважаннямі над "дзеяннямі" цацкі і іх паслядоўнасцю, любымі зменамі цацкі-выявы, якія адбываліся ў часе і прасторы. У дзяцей развіваюцца ўменні групіраваць тэматычныя элементы такога "кадзіравання" у мікратэмы і ствараць адпаведную мадальнасць апісання.

Напрыклад, "Сустрэча" (Якую народную цацку вы маглі б сустрэць ... на пляцоўцы?, ... На сонечнай палянцы?), "Падарожжа" (Цацка, падарожнічае. Якая яна?), "Падарожжа разам з цацкай" (Разам з якой цацкай вы хацелі б адправіцца ў падарожжа?), "Падарунак" (Цацка ў падарунак. Якую народную цацку вы падарылі б), "Падарунак для цацкі" (Які б падарунак спадабаўся цаццы-Баранчыку (Ляльцы)? Чаму? Апішыце такога Баранчыка (Ляльку) і да т.п.

У далейшай працы развіваецца ўменне дзяцей сумяшчаць магчымыя мікратэмы апісання з сучасным уяўленнем аб ролі і месцы народнай цацкі ў культуры і побыце. Частка тэкста-апісання служыць глебай для развіцця ўменняў складаць творчыя апісальныя сказы; ўзбагачаць іх спасылкамі на сацыякультурныя і народазнаўчыя аспекты традыцыйнага беларускага цацкарства. На гэтым этапе вырашаюцца наступныя задачы: павелічэнне аб'ёму апісальнага сказа, колькасці ў ім складаназалежных і складаназлучаных канструкцый, слоўнікавай разнастайнасці; павелічэнне колькасці слоў і выразаў станоўчай або адмоўнай канатацыі.

Такім чынам, можна вылучыць *наступныя этапы* паслядоўнага фарміравання навыкаў апісальнага маўлення:

- ўзбагачэнне, дапаўненне і ўдакладненне ведаў дзяцей пра беларускую народную цацку;

- рэпрадуктыўнае апісанне (**апісанне-каментаванне**), якое прадугледжвае адлюстраванне задумы;
- мастацка-рэпрадуктыўнае апісанне (**апісанне-канатацыя**), якая прадугледжвае мастацкую інтэрпрэтацыю аўтарскай задумы;
- індывідуалізаванае-інтэрпрэтацыйнае апісанне, змест якога складаюць апісанні, што абумоўлены ўнутранымі прычынамі, характарызуючымі індывідуальнасць дзіцяці-апавядальніка (**апісанне-мадэляванне**);
- інтэрпрэтацыйнае мастацкае апісанне, у якім дзіця раскрывае патэнцыяльныя магчымасці сваёй індывідуальнасці сродкамі пабудовы ў мастацкай інтэрпрэтацыі мадэляў ўнутраных мэтай ўласнай асобы (**апісанне-ілюстраванне**);
- творчыя разнавіднасці апісання, у якіх новы мастацкі вобраз ствараецца шляхам сінтэзавання або паступовым назапашваннем новых элементаў, пашырэннем сюжэту цацкі (**апісанне-камбінаванне**);
- творчыя разнавіднасці апісальна-маўленчай дзейнасці, у якіх новы мастацкі вобраз цацкі фарміруецца як мадыфікацыя цацкі-папярэдніка, цацкі-ўзору (**апісанні-варыяцыі**);
- праектаванне ўяўляльнага вобразу сродкамі аб'ектывацыі эмацыянальных уражанняў у эмацыянальныя вобразы з наступным навучаннем вербалізацыі мадэляў эмацыянальных паказаў у выглядзе тэкстаў-апісанняў (**апісанні-праектаванні**).

У шэрагу педагагічных ўмоў эфектыўнага фарміравання ў дзяцей умення складаць апісальныя расказы пра беларускую народную цацку можна назваць улік эмацыягеннага патэнцыялу беларускай народнай цацкі; разнабаковую дасведчанасць дзяцей пра беларускую народную цацку; максімальны ўлік асобасных характарыстык выхаванцаў пры размеркаванні апісальна-прадукцыйных і апісальна-творчых задач; актыўна пазнавальна-творчую накіраванасць любых відаў маўленча-апісальнай працы з народнай цацкай.

Эфектыўным сродкам у навучанні дзяцей мастацкаму ўспрыманню з'яўляецца *наведванне мастацкіх музеяў і выстаў* твораў мастацтва, да якіх належыць і народная цацка.

Эфектыўнасць наведвання музея ці выставы шмат у чым залежыць ад падрыхтоўчага і заключнага этапаў працы. Падрыхтоўчы этап закліканы падрыхтаваць дзяцей да візуальнага ўспрымання экспанатаў музея. З гэтай мэтай праводзіцца папярэдняя гутарка, пад час якой педагог пытаецца ў дзяцей, якія народныя цацкі тыя ведаюць, з якімі любяць гуляць. Нагадвае, кім і як вырабляюцца цацкі. Завяршальны этап, які можа быць арганізаваны непасрэдна ў музеі або пазней у групе, дазволіць замацаваць вынікі экскурсіі з наступным прымяненнем новых ведаў, уражанняў, звестак у разнастайнай творчай дзейнасці. На завяршальным этапе экскурсіі карысныя такія віды творчай дзейнасці, як складанне вусных апавяданняў («Што я бачыў у музеі», «Мае ўражання ад экскурсіі», «Аб чым я даведаўся»), маляванне цацак па памяці з ужываннем папярэдніх замалёвак, правядзенне ролевых гульняў, выстава дзіцячых работ («У музеі народнай цацкі», "Экспазіцыя беларускай народнай цацкі, створанай нашымі рукамі»).

Функцыі культурнага цэнтра сямейнага жыцця можа ўзяць на сябе ўстанова дашкольнай адукацыі і наладжваць у ёй мастацкія выставы для сямейнага наведвання. Такія выставы прыносяць радасць і малым, і бацькам. Кожная выстава – гэта не толькі магчымасць паглядзець нешта новае, палюбавацца прыгожым, але і магчымасць для сумеснай дзейнасці педагогаў і бацькоў. Бацькі з задавальненнем удзельнічаюць у падрыхтоўцы выставы: прапануюць тэмы, прыносяць экспанаты, дапамагаюць у афармленні выставы.

Мэтазгодна выставы народных цацак размяшчаць у спецыяльна адведзеным памяшканні або кутку групавога пакою. Распалагаць экспанаты выставы можна ў сюжэтай кампазіцыі, што будзе прывабліваць дзяцей. На выставе могуць быць прадстаўлены розныя групы цацак.

Мэтай выставы ў дзіцячым садзе на тэму “Народнай цацка” выступае развіццё ў дзяцей (і дарослых наведвальнікаў) эстэтычнага ўспрымання народнага мастацтва. Фарміраванне разумення таго, што народныя майстр з’яўляецца носьбітам традыцый мастацкага светаўспрымання народа, захавальнікам яго густу.

Прышчапленне любові і бярэжлівых адносін да народнай цацкі, пачуцця ўдзячнасці да іх стваральнікаў

Матэрыялы: сапраўдныя народныя цацкі з гліны, дрэва, саломкі, тканіны і інш. Ілюстрацыі і фотаздымкі цацак, кнігі пра народныя цацкі, вышыўкі. Ілюстрацыі мастакоў да забаўлянак, прыказак, казак па матывах народных цацак.

Работа з педагогамі.

У ходзе падрыхтоўкі да выставы для педагогаў праводзіцца кансультацыі на штат: “Народная цацка і дыдактычная гульня”, “Выкарыстанне народнай цацкі ў выяўленчай дзейнасці дзяцей”, “Выкарыстанне народнай цацкі ў развіцці маўлення дзяцей”. Магчымы сумесны выраб панно з гліны або саломкі па матывах народных цацак для выкарыстання ў інтэ’еры дзіцячага сада.

Работа з бацькамі.

Не ўсе бацькі гатовыя да супрацоўніцтва, але галоўнае, каб яны праявілі зацікаўленасць у эстэтычным развіцці свайго дзіцяці. Для бацькоў перад выставай мэтазгодна правесці семінар-практыкум “Народная цацка з гліны”. У ходзе семінара бацькі сумесна з дзецьмі могуць вырабіць цацкі з гліны (або іншых пластычных матэрыялаў) і распісаць іх.

На семінары можна паказаць адпаведныя відэафільмы (“Скарбніца народнага мастацтва”, “Народная цацка” і інш.).

Пасля заканчэння выставы неабодна публічна падзякаваць тым бацькам, якія прынялі ўдзел у стварэнні выставы (уручыць дыпламы на бацькоўскім сходзе, вывесіць прыгожа аформленую падзяку на відным месцы і да т.п.).

Работа з дзецьмі.

Наладжваючы выставу, неабодна памятаць пра галоўнае – сапраўднасць народных цацак. Па зазначэнні навукоўцаў, недапусціма выстаўляць у якасці экспанатаў работы педагогаў, зробленыя “пад народныя”, па матывах народных цацак. Неабходна адбіраць матэрыялы, якія вам падабаюцца. Толькі ў гэтым выпадку вы зможаце расказаць пра іх з любоўю і можаце разлічваць, што паўплываеце сваімі эмоцыямі на дзяцей.

Народная цацка – адна з многіх складальнікаў духоўнага жыцця народа. Педагог павінен у даступнай для дзяцей форме расказаць пра гісторыю і этнаграфію Беларусі, каб дзіця магло ўявіць асяроддзе, у якім нарадзілася цацка, зразумець думкі і пачуцці яе стваральнікаў, спацігнуць сэнс, які жыве ў вобразе цацкі. Тэматыка народнай цацкі ідзе ад выяўлення рэальнага жыцця, прыроды яе жывёльнага і расліннага свету. Цацкі могуць расказаць пра хатнія справы чалавека, пра старажытныя паданні, народныя гулянні, вяселлі. Сучасныя народныя цацкі напоўненыя новым жыццёвым зместам, майстры-мастакі не капіруюць старыя цацкі, а ствараюць новыя, захоўваючы традыцыі ў перадачы формаў і асаблівасцей роспісу.

Падрыхтоўка да выставы ўключае розныя віды дзіцячай дзейнасці.

Акрамя заняткаў інфармацыйнай накіраванасці (прагляд відэафільмаў па тэме і расказы педагога), дзеці займаюцца прадуктыўнай дзейнасцю: лепяць і распісваюць уласныя цацкі з гліны, распісваюць плоскія сілуэты з паперы, выкарыстоўваючы характэрныя арнаменты.

Педагогі наладжваюць гульні з цацкамі, якія рухаюцца (каталкі, “механічныя” цацкі і інш.), праводзяць дыдактычныя гульні (напрыклад, “Складзі ўзор” з выкарыстаннем элементаў роспісу цацкі).

Народныя цацкі выкарыстоўваюцца ў тэатралізаваных гульнях, а свістулькі – пры выкананні некаторых твораў дзіцячага музычнага аркестру.

Перад наведваннем выставы дзеці разам з педагогам разглядаюць цацкі, што выстаўлены на палічках, у групе.

Затым педагог праводзіць дзяцей па выставе і дае ім магчымасць самастойна разглядаць экспанаты. Пасля пытаецца, што ім больш за ўсё

спадабалася, цікавіцца, што ведаюць дзеці пра матэрыял, з якога зроблены цацкі. Просіць паказаць гліняныя цацкі, драўляныя, саламяныя, анучныя і інш. Пытаецца, ці ведаюць дзеці, як называецца тая ці іншая цацка і чаму.

Расказвае, што цацкі з'явіліся вельмі даўно, як толькі людзі навучыліся рабіць посуд з гліны, шыць адзенне, будаваць жыллё. Людзі адлюстроўвалі тое, што было для іх важна: расліны, жывёлы, сонейка. Спачатку такія цацкі, як бразготкі, свістулькі, служылі для абароны ад злых духаў. Людзі верылі, што калі пабразгатаць або пасвісцець, то можна адагнаць злых духаў, а такім цацкамі, яе баранчык, конік прыцягнуць духаў добрых, якія дапамогуць атрымаць багаты ўраджай.

Педагог знаёміць малых з цацкамі-лялькамі, якія асабліва вабяць дзяўчынак. Паказвае ляльку - "Крупенічку", ляльку - "Дзесяціручку", ляльку - "Кувадку", ляльку - "Зольнік" і інш. Расказвае, якую, па меркаванні нашых продкаў, магічную сілу мела кожная з лялек. Нагадвае, што дзеці самі рабілі ляльку - "скруташ".

Святочным акордам на этапе развіцця творчых здольнасцей дзяцей пры азнаямленні з народнай цацкай можа стаць *ранішнік* "Свята цацкі", прысвечаны гэтаму віду народнага мастацтва. Ён праводзіцца ў святочна ўпрыгожанай ў народным стылі музычнай зале. На застланым ільняным абрусам стала стаяць народныя цацкі.

Мэта: даставіць дзецям радасць, замацаваць іх уяўленні пра беларускія народныя цацкі.

Ход ранішніка

Несцерка:

- Добры дзень, сябры!
- Сёння ў нас СВЯТА ЦАЦКІ.
- На свята сабраліся майстры са сваімі вырабамі, каб іх народу паказаць і прадаць, а таксама спевакі, танцоры, каб павясяліць людзей.
- Як многа цацак сёння на свяце!

- А ў мяне ў куфар таксама напоўнены цацкамі! Вядома, у ім вы не знойдзеце замежную прыгажуню Барбі або радыёкіраваны катэр. Але цацкі, што тут ляжаць, не меней прыгожыя, не менш знакамітыя ў свеце і каштуюць немалых грошай. А асабліваць іх у тым, што, як і сам куфар, яны створаны рукамі народных майстроў, ды імі ж і прыдуманя.

- Вось цацкі, якія зроблены з гліны.

- Гэта бразготкі – пустацелыя гліняныя шарыкі, яйкі з каменным шарыкам унутры. Вазьміце іх ў рукі, паспрабуйце пагрымець імі. Спачатку паціху, потым грамчэй.

- Паглядзіце, як шмат у куфры розных гліняных цацак. Яны пакрыты зялёнай, карычневай ці жоўтай палівай.

- А гэта цацкі-свістулькі ў выглядзе птушак і конікаў, качачак, баранчыкаў, вершнікаў на конях.

-Хто з вас хоча пасвісцець? Бярыце цацкі. Свісціце!

- Паслухайце вершыкі, якія праچытаюць вам дзеткі, пра гэтыя цацкі.

*

На падстаўцы

Конь гліняны

Ён імчыцца

Што ёсць сіл.

За яго трымайся моцна,

Каб цябе не упусціў.

*

Баранчык - свісток

Левы рог - завіток,

Правы рог завіток.

*

Качка - паплавутка

Беражком ідзе

Качачак - маленечкіх
Купацца вядзе.

*

Вось дык конік!
Толькі крані -
Вершнік на ім
Скача штодні.

Горкай, горкай гарачкай,
Шоў малы Ягорачка.
І свістаў ён птушачкай,
Птушачкай-пяюшачкай.

Несцерка:

- Паслухайце , што гэта за песня гучыць, хто яе спявае?

Я хаджу па белым свеце
І гляджу, як вы живеце.
Калі трэба – памагу,
Бо я ўсё рабіць магу.

Хто я? Дзед-барадзед,
Абышоў белы свет,
А цяпер у гэты час
Завітаў да вас.

З вамі побач буду ўсюды,
Трэба цуды – зробім цуды,
Трэба казка – раз, два, тры,

Вось і казка вам, сябры!

Несцерка:

- Да нас на свята завітаў Дзед- Барадзед.
- Ён хоча з вамі дзеткі пагуляць.

Дзед- Барадзед:

- Так , дзеткі, давайце пагуляем у спрытнага вераб'я.

Спрытны верабей

На зямлі малююць круг дыяметрам 2 м так, каб яго можна было бачыць здалёк. У сярэдзіну ставяць флажок. На адлегласці 10—15 м ад круга дзеці строяцца ў шарэнгу. Па лічыльцы:

Скакаў верабей па сцяне,

Зламаў ножку — цяжка мне!

Вераб'іха скача

Ды па ножцы плача.

Верабей, верабей,

Не дзяўбі канпель:

Ні маіх, ні сваіх,

Ні суседзей маіх!

Адгукніся, верабей,

Вылятай у круг хутчэй! —

дзеці выбіраюць «вераб'я» і разбягаюцца па пляцоўцы, а той, каму выпала быць «вераб'ём», ловіць іх. Той, каго зловяць, дапамагае «вераб'ю» лавіць астатніх. Гульцы могуць адпачыць, калі схаваюцца ў круг, але затрымліваюцца там доўга нельга (не больш за адну мінуту). Гульня заканчваецца, калі ўсе дзеці будуць злоўлены. *Заўвага:* выбегшы з круга, нельга тут жа вяртацца назад.

Дзед- Барадзед:

- А цяпер паслухайце маленькія, пра тое, ад якіх часоў я пачаў ляпіць цацкі-свістулькі: конікаў, качачак, курачак, пеўнікаў ды баранчыкаў.

- Ішоў я раз па дарозе. З гары на гару падымаўся, з пагорка на пагорак. Ішоў доўга, па барах, па карчах. Горача мне стала, а тут і раўчук. Прысеў я на каменьчык, бачу – гліна. Пакруціў я яе ў руках - атрымалася птушачка, праткнуў дзірачкі - заспявала птушачка. Так з тых часоў і лепяць цацкі-свістулькі: конікаў, качачак, курачак, пеўнікаў, баранчыкаў. Толькі вельмі цудоўны выгляд ва ўсёй гэтай жыўнасці.

- Давайце разам з вамі паспрабуем самі вылепіць птушачак з гліны. А майстар нам дапаможа. Ен пакажа, як хутчэй вылепіць птушачку.

- Як шмат у нас птушачак. Якія вы добрыя майстры. У вас залатыя рукі.

- Успомнім разам з вамі прыказкі і прымаўкі пра працу.

Дзеці (па чарзе кажуць прыказкі пра працу):

- Працаваць не любіш – чалавекам не будзеш

- Хочаш быць шчаслівы – не будзь лянiвы

- Рабі так, каб сабак не дражніць і людзей не смяшыць

- За справу бярыся: не бойся і не хваліся

- Дзе праца, там і песня!

Несцерка:

- Побач з глінянымі цацкамі ў народным побыце існавалі і драўляныя цацкі. Драўляныя цацкі звычайна рабіліся майстрамі з імітацыяй рухаў ці дзеяння. Вось гэтыя цацкі. Гэта “Кавалі”, “Пілавальшчыкі”, “Коннікі”, “Кураняты дзяўбуць зерне, “Мядзведзь-гімнаст” і інш.

- Вазьміце цацкі ў маім куфры, пагуляйце з імі.

Дзед- Барадзед:

- А цяпер пагуляем у” Явара”.

Явар

Два чалавекі бяруцца за рукі, падымаюць іх над галавой, утвараючы "мост". Астатнія ўдзельнікі ўтвараюць карагод, прабягаючы пад гэтым мастом. Калі песня заканчваецца, тыя, што рабілі "мост", ловяць бягучых з карагода, а тыя імкнуцца выслізнуць. Злоўленыя таксама становяцца

"мостам" і становяцца побач. Перамагае той, каму ўдаецца найдаўжэй ўцячы ад "моста". Пры гэтым усе спяваюць песню:

Явар, яваровы людзі,
Што вы тут рабілі,
Мы рабілі моста
На пана староста,

Сцежачкамі застаўлялі,
Аднаго нам пакідалі,

Першая пуста,
Друга распуста,
Перша малявана,
Друга затрымана.

Несцерка:

Паглядзіце ў гэты куточак куфра. Тут нібы сонейка ззяе. Чаму, як вы думаеце? Так, таму што тут цацкі з саломы: розныя фігуркі: людзі, птушкі, жывёлы.

Дзед- Барадзед:

- Я загадаю загадку, а вы знайдзіце такую саламяную цацку.

Не цар, а ў кароне, не вершнік, а з шпорамі, не вартаўнік, а ўсіх будзіць.
/ певень /.

Усіх буджу, хоць без гадзінніка хаджу (Певень)

З барадою, а не дзед; з рагамі, а не бык; малако дае, а не карова; лыкі дзярэ, а лапці не пляце (Каза)

Хто ні ў спякоту, ні ў сцюжу не здымае футра? / Авечка, баран /.

Несцерка: Малайцы, дзеткі, як вы добра разбіраецеся ў саламяных цацках! Ой, што гэта такое, глядзіце пабітыя цацкі. Напэўна зваліліся з вазка. Давайце іх збяром..

Гульня "Збяры цацку":

- Ды вы проста чараўнікі! У вас так спрытна ўсё атрымліваецца!

Дзед-барадзед: Я таксама хачу зрабіць які-небудзь цуд. Вось у мяне маскі - я хачу расказаць казку.

(Драматызацыі казкі “ Курачка-рабка”)

Несцерка:

- Цікава было на нашым свяце. Але ўжо і дамоў пара. А гэта – для вас, госці даражэнькія! Нашы цацкі прыгажэнькія. Ляпілі іх, стараліся. Падарыць вам збіраліся. (раздае цацкі дзеткам)

Шэраг артыкулаў, раскрываючых нацыянальныя асаблівасці беларускай народнай цацкі, метадычных матэрыялаў, прысвечаных азнаямленню дашкольнікаў з народнай цацкай, яе асаблівасцямі, фарміраванню элементарных навыкаў яе вырабу, распрацовак сценарыяў свят змешчаны ў часопісу “Пралеска” (гл. Дадатак 3).